

ԲԱՌԻ ՁԵՎՈՒՅԹԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ՁԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԹՈՒՐԹԵՐԵՆՈՒՄ

Հոդվածում քննության են առնվում ժամանակակից հայերենի և թուրքերենի բառի կառուցվածքային ընդհանրություններն ու տարբերությունները զուգադրական լեզվաբանության տեսակետից, երեան են հանվում այդ լեզուների տիպաբանական բնութագրերը, նշվում են բառակազմական և բառահարաբերական ձևայինների առանձնահատկությունները երկու լեզուներում:

Ըստ լեզուների ձևաբանական դասակարգման՝ ժամանակակից հայերենը առավելապես կցական տիպի լեզու է, թեև առկա են նաև վերլուծականության և թեքականության տարրեր: Թուրքերենում կցականությունը և ձայնաներդաշնակությունը (սինհարմոնիզմ)՝ մասնիկների ձայնավորների՝ արմատականներին նմանվելու երեույթը, սերտորեն առնչվում են միմյանց: Կապն այնպիսին է, որ մեկի գոյությունն առանց մյուսի անհնար է: Նրանց մեջ առկա է ուղղակի կախվածություն. ձայնաներդաշնակության ուժեղացումը կամ թուլացումը հետևանք է կցականության ուժեղացման կամ թուլացման: Կցականության էությունն այն է, որ քերականական կարգերն արտահայտվում են մասնիկավորումով, երբ կիսաինքնուրույն մասնիկները կամ վերջավորությունները (ածանցները)՝ որպես ձևակերտներ, մեկը մյուսի հետեից հաստատուն կարգով կցվում են բառահիմքի վերջից: Այսպիսով, բառակազմական և բառափոխական երեույթները արտաքին տեսքից բնութագրվում են հատուկ մասնիկների (ձևայինների) առկայությամբ: Նման երեույթների հետևանքով մեկ վանկից բաղկացած բառի սահմանները կարող են զգալիորեն աճել:

Ձևայինները թուրքերենում չունեն հստակ սահմանված հնչյունական բաղադրակազմ. յուրաքանչյուր մասնիկ մի շարք տարբերակների միասնություն է և կոնկրետանում է միայն առանձին բառերի մեջ. օրինակ՝ հոգնակերտ մասնիկն ունի երկու տարբերակ՝ *-lar* և *-ler*, սեռական հոլովի թեքային ունի չորս տարբերակ՝ *-m*, *-im*, *-um*, *-üm*: Սինհարմոնիզմը

համարվում է այն գործոններից մեկը, որը նպաստում է կցական լեզուների կայունության պահպանմանը: Ինչպես ցույց է տալիս Բ. Ա. Սերեբրեննիկովը, լեզուների կառուցվածքային կցական տիպն ունի բացառիկ կայունություն, այդ իսկ պատճառով կցական լեզուները երկար ժամանակ պահպանում են բառերի ձևավորման միևնույն կառուցվածքային-ձևաբանական տիպը¹:

Բառայթի ձևայթային կառուցվածքի հիմնական տարբերությունն այլ տիպի լեզուներից այն է, որ կցական լեզուներում այն «շղթայական» է. «Բառը, որ կառուցված է կցականության սկզբունքով, նման է երկար մի գնացքի, որտեղ արմատը շոգեքարշն է, իսկ վագոնների դերում հանդես է գալիս ածանցների շղթան, որոնց միջև «լուսկվածքը» միշտ պարզորոշ երևում է»²: Այս փոխաբերական նկարագրության էության հիմքում կարող ենք տեսնել կցական տիպի լեզուներին առնչվող որոշակի մի ըմբռնում, որի էությունը հետևյալն է. 1) բոլոր բառերը կամ բառաձևերը կազմվում են կցվող վերջամասնիկների միջոցով, որոնք մեխանիկորեն ավելանում են բառարմատին կամ բառահիմքին, 2) յուրաքանչյուր բառ բաղկացած է կամ կարող է բաղկացած լինել արմատից (կամ հիմքից) և մեկ կամ մի քանի վերջամասնիկներից, 3) կցական լեզուներում ածանցների կապակցությունները նման են «իրենց իմաստը միշտ պահպանող ինքնուրույն ձևայթների շղթայի»³, 4) կցական լեզուներում բառերը ձևայթ-ածանցների «շղթաներ» են, որոնք «շարվում են» արմատի վրա:

Վերը նշվածն ավելի լավ հասկանալու համար ձևայթային վերլուծության ենթարկենք *afinaxma* «ձիավորներիս (իմ ձիավորներին)» բառը՝ սկսելով «գնացքի» վերջից՝ նրա վերջին «վագոնից». բառահարաբերական -a ձևայթը տրական հոլովի ցուցիչն է՝ բառահարաբերական (վերաբերական) իմաստ արտահայտող երկրորդական ձևայթ: Նույնը կարող ենք ասել նաև -a-ին նախորդող -ma ձևայթի մասին, որը ստանձնում է 1-ին դեմքի եզ. թվի ստացական վերջավորության դերը: Մրան նախորդող -lar ածանցը հոգնակի թվի ցուցիչն է: Ինչպես և ցանկացած ածանց, այնպես էլ -lar-ը զուրկ է բառային իմաստից: Եվ վերջապես, վերջից չորրորդ -h ածանցը ծառայում է որպես

¹ Ст' у "Морфологическая типология и проблема классификации языков", М.-Л., 1965, с. 109:

² Реформатский А. А., Введение в языкознание, М., 1960, с. 224.

³ "Морфологическая типология и проблема классификации языков", с. 57:

ածականակերտ մասնիկ. *at* – «ձի, նժույգ», *at- + -hi > atli* «ձիավոր»: Ինչ վերաբերում է *at* բառին, ապա դրա ձևաբանական արժեքն է եզակի թվով, ուղղական հոլովով գոյական անուն: Այսպիսով, թուրքերեն *atlılarım* «ձիավորներիս» բառի ձևային կառուցվածքն է *at+hi+lar+ım+a*:

Ըստ Բ. Ա. Սերեբրեննիկովի՝ «Կցական լեզուներում վերջամասնիկների կիրառության լայն հնարավորությունը ինչ-որ չափով դրանց միարժեքության միտումի հիմնական պատճառներից մեկն է»⁴: Ի տարբերություն դրա՝ հաստատվում է, որ հոլովական ե բայական վերջավորությունները թեքական լեզուներում առավելապես բազմիմաստ են, իսկ կցական լեզուներում՝ միշտ մենիմաստ⁵: Նշենք, սակայն, որ ի հակադրության սրա՝ մի շարք թուրք լեզվաբանների կարծիքով թուրքերենում նույն վերջամասնիկը կարող է հանդես գալ տարբեր գործառնություն⁶. օր.՝ *-acak (-ecek)* վերջամասնիկը, որպես խոնարհման վերջավորություն կցվելով բայահիմքին, կազմում է սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձև: Որոշ դեպքերում, սակայն, խզելով կապը խոնարհման վերջավորության հետ, ստանում է բառակազմական նշանակություն՝ կազմելով բառեր, որոնք միտվում են դեպի գոյականները կամ ուղղակի վերածվել են գոյականների, որն ավելի պատկերավոր կարելի է ներկայացնել հետևյալ աղյուսակով.

<i>Խոնարհման վերջավորություն Çekim eki</i>		<i>Բառակազմական վերջածանց Yapım eki</i>	
Ahmet yarın gelecek.	Ահմեդը վաղը գալու է:	Bir gün gelecekte yine buluşuruz.	Գալիքում մի օր կրկին կհանդիպենք:
Bu iş bugün bitecek.	Այս գործը այսօր վեր- ջանալու է:	Bana içecek bir şeyler alır mısın?	Ինձ խմելիք կանո՞ւ:

⁴ Серебренников Б. А., Причины устойчивости агглютинативного строя и вопрос о морфологическом типе языка. М.-Л., 1965, с. 20.

⁵ St u "Морфологическая типология и проблема классификации языков", էջ 58:

⁶ Նույն տեղում, էջ 47:

Ճիշտ է նկատել Օ. Պ. Մունիկը, ըստ որի՝ թե կցական և թե թեքական լեզուներում առկա վերջամասնիկները կարող են լինել և միարժեք, և բազմարժեք, պարզապես միարժեքության և բազմարժեքության յուրահասակությունները տարբեր տիպի լեզուներում տարբեր կերպ են դրսևորվում⁷:

Ժամանակակից հայերենում, որպես կանոն, ձևակազմական և բառակազմական ձևությունները տարբերակված են, և ձևությունների մեծ մասը որոշակիորեն հանդես է գալիս կամ ձևաբանական կամ բառակազմական դերով: Այսպես, օրինակ՝ -եր (սարեր), -ներ (աթոռներ), -ը (սեղանը) և մի շարք այլ ձևություններ ստակ ձևակազմական դեր ունեն, իսկ -ային (մշակութային), -ական (այգեզորձական), -ություն (լեզվաբանություն), -ավետ (բուրավետ) և բազմաթիվ այլ ձևություններ՝ ստակ բառակազմական դեր: Մրանով հանդերձ՝ հայերենում նս հանդիպում են երկզործառույթ՝ միաժամանակ բառակազմական և ձևակազմա-կան արժեք ունեցող ձևություններ, ինչպիսիք են դերբայների ածանց-վերջավորությունները, բայանուններ կազմող -ումն ածանցը, -անի, -այք հավաքական հոգնակերտները և այլն⁸:

Հայերենին բնայուշ են թե նախածանցումը, թե վերջածանցումը՝ վերջինիս բացահայտ առավելությամբ: Վերջածանցները, որպես կանոն, դրվում են արմատների կամ հիմքերի վրա, իսկ նախածանցները՝ պատրաստի բառերի վրա, որի պատճառով էլ առաջինները սովորաբար վախում են բառերի խոսքիմասային իմաստները, իսկ վերջինները՝ ոչ⁹: Հայերենի բառակազմության մեջ ընդհանրապես, իսկ ածականների կազմության մեջ մասնավորապես նախածանցները մեծ դեր ու կշիռ չունեն¹⁰: Ի տարբերություն հայերենի՝ թուրքերենը պատկանում է կցական լեզուների այն տիպին, որում առկա է միայն

⁷ St' u Суняк О. П., Вопросы типологии агглютинативных языков (К проблеме соотношения агглютинации и флексии), М.-Л., 1965, էջ 25:

⁸ Հմմտ. Հովսեփյան Լ., Գրաբարի բառակազմությունը, Ե., 1987, էջ 342 և հաջ.:

⁹ St' u Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզվի ձևաբանության հարցեր, Ա հատոր, Ե., 1970, էջ 65:

¹⁰ St' u Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 2004, էջ 66:

վերջամասնիկավորում¹¹: Բառերը այս լեզվում բաղկացած են հիմնականում բառարմատից և նրան կցված առնվազն երկու կամ երեք վերջամասնիկներից:

Թուրքերենում բառի աճման ճանապարհը մեկն է՝ վերջամասնիկավորումը, քանի որ այս լեզվում գոյություն չունեն միջաձանցներ և նախաձանցներ (բացառությամբ բեկյալ կրկնավոր բարդությունների՝ *kurmuzi – kıpkurmuzi* «կարմիր – կաս-կարմիր», *sarı – sapsarı* «դեղին – դեպի-դեղին», *temiz – teptemiz* «մաքուր – մաս-մաքուր», *doğru – dosdoğru* «ուղիղ, հարթ – բացարձակապես ուղիղ, բոլորովին ուղիղ»¹²:

Վերջածանցումը ժամանակակից հայերենում կատարվում է որոշակի կայուն կաղապարներով, ըստ որում, այդ կաղապարները բաղադրվում են գոյականական (N), ածականական (A), բայական (V) և մակբայական (M) հիմքերից՝ գոյականական (R¹), ածականական (R²) և մակբայական (R³) վերջածանցների հավելմամբ¹³: Հնարավոր կաղապարները տեսականորեն հեշտությամբ ստացվում են համապատասխան սերող աղյուսակի միջոցով.

	R ₁	R ₂	R ₃
N	1 NR ₁	2 NR ₂	3 NR ₃
A	4 AR ₁	5 AR ₂	6 AR ₃
M	7 MR ₁	8 MR ₂	9 MR ₃
V	10 VR ₁	11 VR ₂	12 VR ₃

¹¹ Մաքուր կցական լեզուներում նախաձանցների բացակայությունը բացատրվում է հետևյալ հիմնական գործոնով. վերջածանցների լայնամասշտաբ կիրառումը ստեղծել է իներցիայի հայտնի մի ուժ, որի հետեանքով, ըստ համաբանության, կիրառվում է բառակազմության միայն վերջածանցավոր (վերջամասնիկավոր) միջոցը:

¹² Նշված օրինակների մասին կան որոշակի տարակարծություններ. բանն այն է, որ թուրքերենում դրանք համարվում են ածանցման եղանակով կազմված բաղադրություններ (տե՛ս *Tufan Demir, Türkçe Dilbilgisi, Ankara, 2006*, էջ 108), ի տարբերություն հայերենի, որտեղ այս բառերը կազմված են համարվում ոչ թե ածանցի, այլ նույն բառի կամ արմատի կրկնությամբ: Սակայն, օրինակ, ժուռ թուրքագետներից Ն. Կ. Դմիտրիենը նման երևույթը համարում է արմատի կրկնում՝ վերջինիս մասնակի ձևավախությամբ (ինչպես հայերենում է):

¹³ Տե՛ս Գալստյան Մ., Գոյականական հիմքերից ածական կազմող վերջածանցները ժամանակակից հայերենում, Ե., 1975, էջ 3:

Թուրքերենը բառակազմական ածանցների տեսանկյունից շատ հարուստ լեզու է: Օսմաներենում (արաբատառ թուրքերեն) արաբերենի ազդեցությամբ թուրքերենի վերջամասնիկներն ու բառարմատներն անուշադրության էին մատնվում և նոր բառեր կազմելու փոխարեն՝ արաբերենից ու պարսկերենից օտար բառեր էին փոխառվում¹⁴: Հանրապետության հռչակումից հետո միայն թուրքերենին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում, և սկսվում է նոր բառեր կերտելու գործընթացը¹⁵:

Թուրքերեն բառերի կառուցվածքը կարելի է ներկայացնել մի կարճ բանաձևով՝ արմատական ձևույթ $\sqrt{N/V}$ + բառակազմական երկու տիպի ձևույթ՝ (A+B) + բառավորական (բառահարաբերական) ձևույթ (C): Ստացվում է հետևյալ բանաձևը. $\sqrt{N/V} + A + B + C$: Սա նշանակում է, որ թուրքերենում յուրաքանչյուր բառ բաղկացած է արմատական ձևույթից՝ երկու կարգի բառակազմական ձևույթից և բառահարաբերական ձևույթից: Այս բանաձևով կարելի է արտահայտել թուրքերենի բառերի ճնշող մեծամասնությունը: Սակայն նշված յուրաքանչյուր տառ-խորհրդանշի տակ թաքնված է ձևույթների խմբի շատ բարդ մի համակարգ: Թուրքերենում բառակազմական համակարգը սահմանում է արմատական ձևույթների միայն երկու տեսակ՝ կա մ անվանական՝ N (Nomen), կա մ բայական՝ V (Verbum): Թուրքերենին հատուկ է նաև արմատական ձևույթի առանձին տեսակ՝ P (Particulum), երբ արմատի դերում հանդես են գալիս սպասարկու բառերը կամ մասնիկները, որոնք, որպես կանոն, չունեն բառակազմության իրենց համակարգը, այդ պատճառով էլ արմատական ձևույթների միջև զբաղեցնում են հատուկ դիրք: Այսպիսով, արմատական ձևույթների կազմը կարելի է ներկայացնել հետևյալ բանաձևով. $\sqrt{N/V(P)}$, այսինքն՝ թուրքերենում բառերի բոլոր արմատները բաժանվում են երեք

¹⁴ Օրինակ՝ bihaber – «անտեղյակ» (bi «ան» նախածանցը փոխառված է պարսկերենից, իսկ հիմքը արաբերեն բառ է՝ "haber" «լուր, տեղեկություն»): Ժամանակակից թուրքերենում այժմ կիրառվում է բառի վերջածանցավոր տարբերակը՝ habersiz՝ նույն "haber" արմատով և "siz" վերջամասնիկով:

¹⁵ St u Hengirmen M., Türkçe temel dilbilgisi, Ankara, 2006, էջ 287:

խմբի՝ 1) բառարմատ, որը ցույց է տալիս առարկա (N), 2) բառարմատ, որը ցույց է տալիս գործողություն (V), 3) սպասարկու բառերի բառարմատ, որն արտահայտում է քերականական հարաբերություն (P):

N տիպի մեջ ներառվում են. 1) գոյական անունները (N^1), 2) ածական անունները (N^2), 3) մակբայները (N^3), 4) թվական անունները (N^4), 5) ձայնարկությունները (N^5), 6) դերանունները (N^6), V տիպի մեջ ներառվում են միայն բայերը, իսկ P տիպի մեջ՝ 1) մասնիկները (P^1), 2) հետադրությունները (P^2), 3) կապերը (P^3):

Ժամանակակից հայերենում ամենաբազմազան կաղապարը կունենա հետևյալ բանաձևը՝ $((a+)b+)b1+)A(+c(+d(+e)))$: Այս ընդհանուր բանաձևը կարող է ունենալ զանազան մասնակի դրսևորումներ՝ ըստ A-ի խոսքիմասային պատկանելության և ածանցների բնույթի ու շարադասության: Նշված բանաձև-կաղապարի համար կարելի է տալ ան-վեր-ար-տա-դր-ող-ական-որեն նմուշօրինակը: A-ին նախորդող ածանցները կոչվում են նախաածանցներ, հաջորդողները՝ վերջածանցներ: Կաղապարակազմ ածանցների կարգերի համար կարելի է նշել հետևյալ իմաստագործառական արժեքները. 1) առաջին կարգի (a) ածանցները (նախաածանցները) ունեն ժխտական կամ, ավելի ճիշտ, բացառողական արժեք (ան-տուն՝ «առանց տան»), 2) երկրորդ և երրորդ կարգի (b և b1) ածանցները (նախաածանցները) գերազանցապես բայածանցներ են, ընդ որում, երկրորդ կարգի ածանցները՝ վեր(ա), արտահայտում են «ժամանակային» (կրկնության), երրորդ կարգի ածանցները՝ արտ(ա), ենթ(ա), միջ(ա), ներ(ա) և այլն՝ «տարածական իմաստներ»: Իմաստային առումով դրանք հարաբերակից են ժամանակի ու տեղի մակբայներին և, հետևաբար, բացառապես ածանցներ չեն, 3) չորրորդ կարգի ածանցները (c) կամ, որ նույնն է, առաջին կարգի վերջածանցները, գոյականակերտ ածանցներ են, որոնք երբեմն կարող են նախորդել հինգերորդ (d) կարգի ածանցներին, երբեմն՝ ոչ (հմմտ. ման-վածք-ային, բայց ոչ դր-ու-թյուն-ական/ային և այլն). ըստ այսմ, կարելի է տարբերել նախադիրքային և վերջադիրքային գոյականակերտ ածանցներ (ամենատիպական վերջադիրքային ածանցը -ություն-ն է), 4) հինգերորդ (d) կարգի ածանցները կամ երկրորդ կարգի վերջածանցները ածականակերտ են, որոնք գոյականակերտ ածանցների նման կարող են լինել

նախադիրքային և վերջադիրքային, 5) վեցերորդ կարգի (e) ածանցները կամ երրորդ կարգի վերջաածանցները մակբայակերտ են¹⁶:

Ըստ ածանցման հնարավորությունների՝ ժամանակակից հայերենի «լիիմաստ» բառարմատները դասավորվում են հետևյալ կերպ՝ ա) բայարմատներ, բ) գոյականական արմատներ, գ) ածականական արմատներ և դ) մակբայական արմատներ: Այլ կերպ ասած՝ բառակազմական ամենալայն հնարավորություններ ունեն բայական և ապա գոյականական արմատները, համեմատաբար պակաս հնարավորություններ՝ ածականական և մանավանդ մակբայական արմատները:

Հոլովման համակարգի քննության ժամանակ պարզվում է, որ հոլովման հարացույցը կազմող վերջամասնիկները իրար են հաջորդում որոշակի կարգով՝ թվանիշ+դասափոխվանիշ¹⁷+հոլովանիշ + առկայացական հոդ:

Եթե հայերենում անունների հոլովումն իրակացվում է թե նյութական ձևայինների կցման՝ մասնիկավորման, թե հիմքի՝ ձևաբանական արժեք ունեցող հնչյունական հերթագայությունների միջոցով (հնչյունական հերթագայությունների ենթարկվում է հիմքի միակ կամ վերջին վանկի վանկարար տարրը), ապա թուրքերենում այն իրագործվում է սուկ մասնիկավորման միջոցով: Ուսումնասիրվող երկու լեզուների համար բնորոշ է, որ հոլովակազմիչները բառին կցվում են վերջից:

Թուրքերենում բոլոր ձևայինները, անկախ այն բանից, որ դրանք կցվում են անվանական թե բայական հիմքին, բաժանվում են երկու մեծ խմբի. 1) բառաքերականական-բառակազմական ձևայիններ (A), որոնք գլխավորապես կոնկրետացնում են բառի բառային իմաստը, 2) գործառնությունականական ձևայիններ (B), որոնք բառակապակցության կամ նախադասության մեջ որոշում են տվյալ բառի գործառնությոնը: Թուրքերենում վերջամասնիկները բառահիմքին կցվում են որոշակի հաջորդականությամբ. առաջինն ավելանում է այն մասնիկը, որը ցույց է

¹⁶ Տե՛ս Ջահուկյան Գ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Ե., 1974, էջ 152-153:

¹⁷ Գ. Ջահուկյանը դասափոխվանիշ է համարում այն հոլովական վերջավորությունները, որոնք հատուկ են անունների որոշակի դասի (ժամանականիշ, ազգակցական անուններ և այլն):

տալիս առավելագույնս ընդհանուր ծավալի (քերականական) կարգ, այնուհետև կցվում է առավել մասնավոր ծավալի կարգ արտահայտող ձևակերտը և այդպես շարունակ.

<i>baba</i>	<i>lar</i>	<i>ımız</i>	<i>dan</i>	<i>babalarımızdan</i>
-	-	-	-	-
հիմք	ձ. 1	ձ. 2	ձ. 3	
հայր	նր	մեր	ից	մեր հայրերից
-	-	-	-	-

Թուրքերենում, ինչպես և նկատում ենք վերոհիշյալ օրինակում, հոգնակերտ *-lar, -ler* վերջավորությունները նախորդում են պատկանելության վերջավորություններին. *defterlerim (defter-ler-im)* «տետրերս», *defterleriniz (defter-ler-iniz)* «ձեր տետրերը» և այլն:

Թուրքերեն *oku-yama-yor-sunuz* բառը բաղկացած է *oku* բառահիմքից և վերջինիս կցված մասնիկներից՝ *-yama* (1-ին աստիճանի), *-yor* (2-րդ աստիճանի), *-sunuz* (3-րդ աստիճանի): Բառի թարգմանությունը հետևյալն է՝ «*Ղուք չեք կարող կարդալ*», բառացիորեն՝ «*կարդալ + չկարողանալ + այժմ + դուք*»: Այստեղ *-ama* մասնիկն ամենամոտն է գտնվում հիմքին, քանի որ նրա արտահայտած «անկարելիության կարգը» (կարդալ չկարողանալ) ծավալային առումով ավելի լայն է սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի կարգից (*-yor* ցուցիչ), որն իր հերթին ավելի լայն է երկրորդ դեմքի հոգնակի թվի վերջավորությունից (*-sunuz* ցուցիչ): «Անկարելիության կարգի» (կարդալ չկարողանալ, գրել չկարողանալ և այլն) մեջ կարող է գտնվել ոչ միայն սահմանական եղանակը, այլև մյուսները՝ ոչ միայն սահմանական եղանակի ներկա ժամանակը, այլև մյուս ժամանակներն ու դեմքերը: Այսպիսով, վերջամասնիկների աստիճանական ավելացումը հիմնված է հիմքի աստիճանական կոնկրետացման սկզբունքի վրա: Նման հաջորդականության շնորհիվ ձայնաներդաշնակությունը կարող է ունենալ որոշակի տատանումներ. օրինակ՝ *kürk-çü-ler-imiz* «մեր մորթեգործները», բառացիորեն՝ «մորթի[ա]-գործ-ներ-մեր». առաջին աստիճանի վերջամասնիկ *-çü*-ն, ձայնավորների ներդաշնակության օրենքի համաձայն, ընդհանրապես կարող է հանդես գալ չորս

տարբերակով, այսինքն՝ արտացոլում է ն քմային, և շրթնային ներդաշնակություն, իսկ երկրորդ աստիճանի *-ler* մասնիկը կիրառվում է երկու տարբերակով, և նրանից հետո շրթնային ներդաշնակությունը, փաստորեն, դադարում է, թեև հաջորդող երրորդ աստիճանի *-imiz* վերջնամասնիկը նույնպես ունի կիրառման չորս տարբերակ և տեսականորեն կարող էր հանդես գալ նաև *-imüz* տարբերակով:

Այսպիսով, կատարելով բառերի ձևային կառուցվածքի մանրամասն վերլուծություն՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ ըստ լեզուների ձևաբանական դասակարգման՝ թե՛ ժամանակակից հայերենը, և թե՛ թուրքերենը պատկանում են կցական լեզուների տիպին, որի համար բնութագրական է բառակազմական մասնիկավորումը, ընդ որում, թուրքերենում բառերը արմատի (հիմքի) և նրա վրա շարված անվտոմիս ձևային-ածանցների «շղթաներ» են, ի տարբերություն հայերենի, որտեղ ձևայինների կցման ժամանակ տեղի են ունենում հնչյունական որոշ փոփոխություններ (ձուլում), օրինակ՝ *որդի+ակ>որդյակ*: Թուրքերենի թեքված բառաձևերում ձևայինների թիվն անհամեմատ ավելի մեծ է ի հաշիվ բառահարաբերական ձևայինների առատության, որոնք հայերենում ավելի քիչ են: Եթե հայերենին բնորոշ է թե՛ նախածանցումը, թե՛ վերջածանցումը, ապա թուրքերենը բացառապես վերջամասնիկավոր լեզու է, որտեղ բառերը բաղկացած են հիմնականում բառարմատից և նրան կցված առնվազն երկու կամ երեք վերջամասնիկներից: Ուսումնասիրվող երկու լեզուներում էլ վերջամասնիկները բառահիմքին կցվում են որոշակի հաջորդականությամբ:

ARMEN MELKONYAN
(YSU)

MORPHEMIC STRUCTURE OF THE WORD AND THE PECULIARITIES OF MORPHEMES IN MODERN ARMENIAN AND TURKISH

The present paper considers the comparative research into the word structure in modern Armenian and Turkish from the viewpoint of agglutination, characteristic of both languages.

Having studied the morphemic structure of the word, the author has arrived at a conclusion that according to their morphological classification, both modern Armenian and Turkish belong to the type of agglutinative languages where the words seem to be "chains" of morpheme-affixes agglutinated to the root of the word. The word, formed by a principle of agglutination, seems to be a long train where the root is the steam locomotive and the chain of affixes is the carriage. The "spaces" between the root and affixes are always visible. If both prefixation and suffixation are inherent in Armenian with the obvious prevalence of the latter, Turkish is exclusively a language of suffixes. The wide range of suffixes in Turkish accounts for the monosemanticity of suffixes.

One generally distinguishes between inflectional and word-formational / derivational suffixes in modern Armenian. As far as Turkish is concerned, all affixes are divided in two big groups, regardless of the fact whether the root of the word is verbal or nominal: 1) lexical-grammatical affixes specifying the lexical meaning of the word; 2) functional-grammatical affixes determining the function of the word without changing its lexical meaning.